

Тема:

**НААУ
опублікувала
звіт
про діяльність
за 2020 рік**

с. 3

**Голова НААУ,
РАУ Лідія
Ізовітова**
взяла участь
у II Міжнародно-
му юридичному
форумі Tashkent
Law Spring

с. 6

**Дайджест
діяльності
комітетів
та секцій НААУ**

с. 17

**Історія
адвокатури:
витоки
адвокатури
у Слобідській
Україні**

с. 58

ВИТОКИ АДВОКАТУРИ У СЛОБІДСЬКІЙ УКРАЇНІ

Світлана Потапенко, к. істор. н., учасник Проєкту «Історія адвокатури України» Центру досліджень адвокатури і права НААУ

У статті зосереджено увагу на постанні інституту адвокатури у Слобідській Україні. На основі виявлених у фондах Центрального державного історичного архіву України в м. Києві джерел зроблено висновок, про перші відомості про адвокатську діяльність на Слобожанщині сягають 1720-х рр. Клієнт уповноважував адвоката «вірчим листом» або «вірчою чолобитною», пізніше — «довіреністю». Адвокатські дії найчастіше здійснювали служителі чи управителі маєтків великих землевласників, канцелярські службовці та родичі позивачів і відповідачів. З огляду на те, що найбільш підготовлені адвокати («повірені», згодом — «уповноважені») походили із середовища канцеляристів, саме їх слід вважати передвісниками становлення професійної адвокатури у регіоні.

Історія адвокатури й судочинства на сьогодні є однією з найбільш динамічних ділянок української історіографії. Упродовж останніх років побачили світ монографії Н. Старченко¹, В. Горобця², Ю. Волошина³, В. Брехуненко, І. Синяка⁴, М. Довбищенка⁵, присвячені історії правової культури загалом та інституту судового захисту зокрема в ранньомодерній Україні (останні дві видані Центром досліджень адвокатури і права НААУ), який відіграє важливу роль у дослідженні історії адвокатури в Україні. Однак подібні дослідження, які стосувалися б Слобожанщини того самого періоду, наразі відсутні. Відтак проблема становлення та розвитку судочинства й адвокатури в регіоні лишається відкритою до спеціальних студій.

* * *

На Слобожанщині козацьке судочинство здійснювалося в межах так званої «черкаської обыкности» — авто-

номії Слобідських полків, зіпертої на царські жалувальні грамоти 1659—1717 рр.⁶ Цивільні справи розглядав полковий суддя, а майнові й кримінальні (окрім найтяжчих про шпигунство і зраду) належали до компетенції полковника. Очільник полку міг виносити вирoki зі смертними включно, розпоряджатися майном злочинців і утікачів⁷. У сотнях цивільні справи вирішував сотник. У військово-адміністративному відношенні Слобідські полки підпорядковувалися белгородському воєводі, а через нього — Розрядному приказу. Протягом 1682—1700 рр. полки перебували у віданні приказу Великої Росії, який також розглядав судові справи слобожан⁸.

Від 1708 р. розпочалося впровадження губерньського устрою в Московській державі, у зв'язку з чим на зміну воєводській адміністрації прийшла губерньська. Спершу Слобідські полки входили до складу Київської, а з 1727 по 1765 рр. — Белгородської

¹ Старченко Н. Честь, кров і риторика: Конфлікт у шляхетському середовищі Волині (друга половина XVI — початок XVII століття). — К., 2014. — 510 с.

² Горобець В. Конфлікт і влада в ранньомодерній Україні. Сотник новгород-сіверський проти гетьмана Війська Запорозького, 1715—1722. — К., 2016. — 288 с.

³ Волошин Ю. Козацька феміда: гродське судочинство в Гетьманщині. — К., 2019. — 208 с.

⁴ Брехуненко В., Синяк І. Адвокати в судочинстві ранньомодерної Української держави — Гетьманщини. — К., 2017. — 432 с.

⁵ Довбищенко М. Українська адвокатура Волині литовсько-польської доби (XVI—XVIII ст.). — К., 2019. — 288 с.

⁶ Сборник судебных решений, состязательных бумаг, грамот, указов и других документов, относящихся к вопросу о старозаимочном землевладении в местности бывшей Слободской Украины / Состав. В. В. Гуров. — Х., 1884. — С. 470—533.

⁷ Багалій Д. І. Історія Слобідської України / Передм. та ком. В. Л. Маслійчук; упорядн. О. О. Савчук. — Х., 2019. — С. 83; Маслійчук В. Л. Козацька старшина слобідських полків XVII — першої третини XVIII ст. — Х., 2003. — С. 44—45.

⁸ П'ятницька С. «Приказ Великия России» // Праці Комісії для виучування історії західно-руського та українського права. — К., 1926. — Вип. 2. — С. 229—251.

губерній. Белгородська губернська канцелярія стала апеляційною установою для Слобідських полкових урядів. Допускалося оскарження ухвали губернатора в Юстиць-Колегії⁹. Протягом 1732—1743 рр. Слобідськими полками керував тимчасовий орган — Канцелярія Комісії впорядкування Слобідських полків, яка здійснювала заходи, спрямовані на бюрократизацію діяльності полкових канцелярій¹⁰. Канцелярія Комісії могла розглядати складні судові справи, у випадку чого дозволялося запрошувати на засідання слобідських полковників, а також наглядала за судочинством у полкових канцеляріях і приймала апеляції на їхні рішення. Якщо хтось лишався незадоволеним ухвалою самої Канцелярії Комісії, то дозволялося переносити справу до Сенату чи Військової колегії¹¹.

Канцелярію Комісії розпустили згідно з жалувальною грамотою Єлизавети Петрівни від 22 листопада 1743 р., котра частково повернула втрачені слобожанами в попереднє десятиліття вольності й відновила порядок подання апеляції до Белгородської губернської канцелярії¹². Однак із приходом до влади Катерини II справа дійшла до остаточної ліквідації автономії Слобідських козацьких полків. Улітку-восени 1765 р. на їхній основі сформували п'ять гусарських полків. Адміністративно території колишніх полків увійшли до новоствореної Слобідсько-Української губернії з центром у Харкові. Губернію поділили на чотири провінції — Ізюмську, Острогозьку, Охтирську і Сумську, які очолили провінційні воєводські канцелярії. Кожна провінція, своєю чергою, об'єднала одне міське і чотири або п'ять повітових комісарств. Терени колишнього Харківського козацького полку охопили шість комісарств «Харківського відомства», які підпорядковувалися безпосередньо Слобідсько-Українській губернській канцелярії. Порядок судочинства в ново-

створених установах регулювали як загальноімперські акти, передовсім «Настанова» Катерини II губернаторам від 21 квітня 1764 р.¹³, так і спеціально видані «Інструкція Слобідсько-Української губернії губернаторові з губернською і провінційними канцеляріями» від 26 серпня 1765 р.¹⁴ та «Інструкція Слобідсько-Української губернії комісарам» 1766 р.¹⁵

* * *

Як свідчать джерела, адвокатами зазвичай виступали служителі маєтків великих землевласників, канцелярські службовці та родичі позивачів і відповідачів. Виявлена на сьогодні найраніша згадка про адвокатську діяльність на Слобожанщині міститься у справі 1726 р. про розорення козаками Ізюмського полку Лисогірської слободи з угіддями, заснованої белгородським воєводою Борисом Шереметевим на нібито купленій ним полкової землі. Справу розглядали в Белгородській губернській канцелярії, де власницю, вдову воєводи графиню Ганну Шерематьєву, представляв її управитель Степан Перячнеков¹⁶.

Кількість згадок різко зростає у 1740-х рр. в обставинах формалізації і збільшення обсягу «паперової роботи» в Слобідських полкових канцеляріях. Панівне до цього козацьке судочинство вирізнялося «простотою і відсутністю формалізму», не будучи «ні чисто словесним, ні чисто письмовим»¹⁷, а отже, і не продукуючи великої кількості документальних джерел. Натомість бюрократизація, накинута імперським центром у середині 1730-х рр., мала наслідком докладнішу задокументованість процесів.

На той момент, коли це фіксують джерела, судові процеси у Слобідських полкових канцеляріях провадилися (або принаймні набували відповідного діловодного вигляду) відповідно до вимог іменного указу Петра I «Про форму суду» від 5 листопада 1723 р.¹⁸

⁹ Полное собрание законов Российской империи. Собрание первое (далі — ПСЗ). — СПб, 1830. — Т. 8. — С. 97.

¹⁰ Маслійчук В. Л. Провінція на перехресті культур: Дослідження з історії Слобідської України XVII—XIX ст. — Х., 2007. — С. 105—138.

¹¹ ПСЗ. — Т. 9. — С. 403—404; Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі — ЦДАК України). — Ф. 380. — Оп. 2. — Спр. 21. — Арк. 11—12.

¹² Сборник судебных решений... — С. 532.

¹³ ПСЗ. — Т. 16. — С. 716—720.

¹⁴ Там само. — Т. 17. — С. 183—184.

¹⁵ Материалы для истории колонизации и быта... — Т. 2. — С. 300—301; Російський державний архів давніх актів. — Ф. 16. — Оп. 1. — Спр. 939. — Арк. 140—144 зв.

¹⁶ ЦДАК України. — Ф. 1722. — Оп. 1. — Спр. 34. — 27 арк.

¹⁷ Слабченко М. Е. Малорусский полк в административном отношении (Историко-юридический очерк). — Одесса, 1909. — С. 310, 313.

¹⁸ ПСЗ. — Т. 7. — С. 147—150.

із доповненнями, внесеними сенатським указом від 3 травня 1725 р.¹⁹ Позивач («истецъ», часом — «проситель») подавав «позовну чолобитну» («исковая челобитная», пізніше — «донесение», «прошение», «жалоба»), з якої відповідач («отвѣтчикъ») або його адвокат отримував копію і подавав до суду «реверс» («реверсъ») про отримання. Слухання призначали так, щоб у відповідача був хоча б тиждень на ознайомлення із висунутими йому звинуваченнями і підготовку до захисту. Позивача чи його адвоката зобов'язували стати до суду «білетом» («бѣлетъ»). «Судові промови» («судебные речи»), тобто дебати, підшивали до справи окремими аркушами. При цьому відповідач давав «відповідь» («ответъ») на висунуті йому звинувачення і «говорив на виправдання» («во оправдание говорилъ»), а позивач висував «докази» («доказательства») в уліку («в улѣку»). До справи прикріплювали також «інструкції» («инструкция»), які із суду надсилали з кур'єрами («нарочными») до відповідача, аби той став до суду сам чи прислав адвоката; «донесення» («донесение») нарочних про виконання таких розпоряджень; «допити» («допросъ») свідків; копії поданих сторонами документів тощо. «Виписка» була своєрідним конспектом матеріалів справи і законодавчих актів, які дозволяли винести вирок. «Рішуче визначення» («рѣшительное определение») містило вирок, який починався формулою «приказали». Сторони мали вислухати вирок у суді «при открытых дверях» і в письмовій формі висловити свою згоду чи незгоду з ним («удовольствие или неудовольствие подписать»), а в разі заперечення — подавати на апеляцію.

Роль адвоката у процесі регулював п. 7 указу «Про форму суду»: «Челобитчикамъ же и отвѣтчикамъ дается воля вмѣсто себя посылать въ судъ, кого хотятъ, толькось письмами вѣрющими, что оно й учинить, онъ прекословить не будетъ»²⁰. Адвокат у документах 1740-х—1780-х рр. іменувався «повіреним» («повѣренной»), а з 1790-х рр. в обіг увійшов паралельний термін «уповноважений» («уполномоченный»). Документом, що уповноважував на адвокатську діяльність, була «вірча чолобитна» («вѣрющая челобит-

ная») або «вірчий лист» («вѣрющее письмо»). Перший варіант передбачав дотримання затвердженої діловодної форми чолобитної зі зверненням до правлячого монарха про допуск певної особи до суду замість позивача або відповідача. Другий варіант був менш формальним і містив звернення до особи, яку уповноважували, виклад суті доручення, підпис довірителя («ввѣрителя»), дату та обов'язкове посвідчення в офіційній установі. Із 1770-х рр. вірчий лист почали також іменувати «довіреністю» («доверенность»).

* * *

Ситуація, коли управителі чи служителі виступали в суді від імені власників маєтків, повторюється в джерелах неодноразово. Так, 1741 р. у Сумській полковій канцелярії розглядали справу «в приїзде... и в грабеже» села Костевки Вольновського повіту, яке належало боровенському сотнику Охтирського полку Петру Романову²¹. Позивач звинувачував під прапорного Івана Гадяцького. Із першої спроби кур'єр не застав відповідача вдома у селі Семеренках. За другою повісткою той також не поїхав, «а послалъ било от себе поверенного города Волного жителя Осипа Пофомова, і он поверенной в Сумах, не обождавъ подачи его доношения, бежал неведомо куда»²². Втечею закінчилося й представництво служителем Іваном Нотичем свого господаря прем'єр-майора Олексія Єршова у справі про спір за маєтність під Богодуховом Охтирського полку із вдовою сотниковою Гафією Березинською та її свекрухою, у першому шлюбі вдовою сотниковою, Єфимією Павловою з онуком підпрапорним Максимом Павловим²³.

Адвокатські дії здійснювали служителі харківської полковничої родини молдавського походження Куликовських. Зокрема, у березні 1757 р. служитель харківського полковника 1757—1764 рр. Матвія Куликовського Василь Татаринов подав позов на сотника Охтирського полку Степана Надаржинського, що той продав маєтність Куликовському в селі Пилевці за 3000карб, але не дав купчої. Врешті, купчу було отримано²⁴. А в 1762 р. прикажчик Юрій Колорат уніс чолобитну до Харківської полкової канцелярії про

¹⁹ Там само. — С. 466—467.

²⁰ Там само. — С. 149.

²¹ ЦДІАК України. — Ф. 380. — Оп. 2. — Спр. 15. — 12 арк.

²² Там само. — Арк. 5 зв.

²³ Там само. — Ф. 1721. — Оп. 1. — Спр. 54. — Арк. 3—11.

²⁴ Там само. — Ф. 1725. — Оп. 1. — Спр. 196. — Арк. 7—7 зв.

те, що люди сусіднього землевласника підполковника Фон Циглера розорали поле Куликовського і побили його селян «обнаженою саблею». Вилучену зброю Коллат приніс до полкового уряду як речовий доказ²⁵.

Виявлено низку джерельних свідчень прослужителів-адвокатів полковничої родини Шидловських. Зокрема, 22 липня 1762 р. служитель Романа Шидловського Василь Соколов подав «донесення» до Харківської полкової канцелярії, що у володіннях його господаря спіяно «двух бурлак» Никифора Федоренка і Корнія Телбушенка, котрі, як з'ясувалося, у 1759 р. на чолі з «ватагом» Федором Свириденком напали на панський будинок у селі Мерчику. «Розорення дому» відбулося за підказкою «табунщика» Шидловських і біглого селянина Григорія. Нападники закололи служителя і взяли коней, срібло та гроші, завдавши збитків на 5350 карб. За показами цих бурлак Федора Свириденка, який переховувався у містечку Мерефі, було схоплено. Соколов просив розслідувати справу за позовом 1759 р.²⁶

Найбільш показовою є класична «битва адвокатів» за участю прикажчика матері Романа, вдови полковника харківського й ізюмського, Параски Шидловської. Справа почалася з того, що 21 вересня 1737 р. підпорний Харківського полку Федір Панкрат'єв подав до Харківської полкової канцелярії позовну чолобитну на полковницю зі звинуваченням, що та «владѣть неведома почему» його засікою із «займою ставною» на річці Мерефій лісом по обох берегах річки, розташованими біля селі Огульців. Позивач стверджував, що у 1695 р. цю маєтність придбав його батько Герасим за 10 карб. у місцевої мешканки вдови Ганни Григорівни²⁷. Наступного дня із полкової канцелярії надіслали нарочного з інструкцією до Мерчика, щоб відповідачка «к ответу ехала в Харьковскую полковую канцелярію или поверенного от себя с верующею челобитною прислала»²⁸. Однак Параска Шидловська цю вимогу проігнорувала.

На тому справа призупинилася, поки 30 березня 1742 р. Панкрат'єв не поновив свій позов та повідомив, що в 1739 р. служитель відповідачки напад

на винаря поблизу спірної плотини і «совсемъ разорилъ» винокурню. Тоді ж він дав вірчу чолобитну (до-ручення — *авт.*) в цій справі канцелярському писарю Харківської полкової канцелярії Семену Антонову. Шидловська на інструкцію з полкової канцелярії заявила, що «против одного челобитя к ответу послать в поверенние некого, а ведатца б реченному подпорному Панкратеву в том з сином ея Слобоцкого драгунского полку капитаном Романом Шидловским»²⁹. Коли нарочний приїхав удруге, його не пустили у дім. І лише з третьої спроби вдалося доправити до Харкова прикажчика Івана Закоринського, якому 24 січня 1744 р. відповідачка дала вірчу чолобитну.

Судове засідання призначили на 14 лютого. Обидва адвокати з'явилися і, «поговоря меж себя, полюбовно отсрочили» до 1 березня, потім до 3 березня, далі ще на місяць. У кінцевому рахунку дебати відбулися на засіданні 5 квітня. Адвокат позивача апелював до документів і свідчень очевидців, тоді як його опонент намагався знайти неузгодженості у показах протилежної сторони й обернути на свою користь положення законодавства³⁰.

Спершу Закоринський «в допросе сказалъ», що відповідачці невідомо, чи давала Ганна Григорівна купчу на спірні угіддя Герасиму Панкрат'єву, але у неї самої є кріпості «на ту займу». А якщо Панкрат'єв у дійсності має купчу батька, то повинен її «предявит і сообщит къ делу». На це Антонов «в улику сказалъ», що саме відповідачка мала б подати такі документи, адже тими угіддями вона заволоділа «напрасно без всяких крепостей насильемъ своимъ». Закоринський препарував, що купча Ганни Григорівни Герасиму Панкрат'єву, яку такі показав Антонов, датована 2 квітня 1698 р., а не 1695 р., як зазначено в позовній чолобитній. Антонов пояснив цю прикрість «ошибкою писца», який складав позовний документ. Закоринський продовжив, що у 1698 р. Герасим Панкрат'єв дав купчу Лаврентію Шидловському, «на которой отецъ ево исцов подписался своеручно владѣть ему Шидловскому женѣ і дѣтемъ вечно». Антонов заперечив, що батько позивача нікому купчих на той

²⁵ Там само. — Арк. 46—46 зв.

²⁶ Там само. — Спр. 591. — 73 арк.

²⁷ Там само. — Спр. 66. — Арк. 2—2 зв.

²⁸ Там само. — Арк. 3—3 зв.

²⁹ Там само. — Арк. 8.

³⁰ Там само. — Арк. 21—24 зв.

грунт не давав. А навіть якщо у Шидловської є якась кріпость, то її треба посвідчити, адже в ній «воровски» ім'я Панкрат'єва вписане, бо Герасим «самъ писать умел, а хотя ж би істцов отецъ и подписалъ, токмо она въ крепосних дѣлх нигде не записана, а по указомъ такимъ верить не велено». На цей закид Закоринський пояснив, що купча не вписана в кріпосні книги, бо ще 12 червня 1700 р. Федір Шидловський отримав відказний випис «на помесную ево землю, і на сенние покоси, і на всякие угоды, і на мелници», де також згадуються угіддя у верхів'ях р. Мерефи» і по протчимъ урочищамъ». По смерті полковника його помістям володів племінник Лаврентій, а нині — дружина і діти останнього «без всякого спору и челобитя».

Адвокат відповідачки підсилив власну позицію посиленням на Соборне уложення, наголосивши, що згідно з пунктом 54 глави 16 «Про помісні землі» подавати чолобитні на втрачені помістя батька дозволяється до п'ятнадцяти років³¹, а пункт 63 наказував відмовляти у претензіях на землю, якщо виявиться, що вона вже комусь відмежована й відказана згідно з писцовими книгами³². На це адвокат позивача зауважив, що Герасим Панкрат'єв володів цим угіддям «без всякого спору» до своєї смерті в 1736 р. і це можуть підтвердити огульчанці. Лише коли не стало Федорова батька, «ответчица полковница темѣлѣсомъ і протчимъ владѣтѣево, ісца, недопустила, і потому стало бить видно, что ответчица на тотлѣсъ никаких правилнихъ крепостей не имѣла и не имѣет». Насамкінець Антонов використав найсильніший аргумент: виявляється, 26 серпня 1742 р., тобто після повторної позовної чолобитної від Федора Панкрат'єва, Закоринський звернувся до його клієнта з листом, де схиляв того до замирення «не входя в суд», просив «той грунтъ принять и владеть по-прежнему», обіцяв повернути награване і поправити винокурню і греблю. Єдине, що заважало мировій, — це відсут-

ність уповноваження адвоката на такий крок від полковниці. Закоринський не розгубився і підтвердив, що дійсно мав намір вирішити справу без судового розгляду, але щойно повернулися його господарів з'ясувалося, що володіння законне, він отримав наказ нікого до угіддя не допускати.

2 вересня того ж року до Огульців, а також сусідніх сіл із полкової канцелярії надіслали валківського сотника Якова Богаєвського, аби перевірити межі спірних угідь та опитати місцевих старожилів і свідка. Причому присутніми мали бути позивач і відповідачка чи їхні повірені. Полковниця знову проігнорувала, але огляд усе одно було проведено і підтверджено факт купівлі угідь Панкрат'євим у Ганни Григорівни 1698 р. та володіння ними до 1736 р.³³ Далі справа загальмувалася на кілька десятиліть і завершилася 1775 р. вигідно для Шидловських, їм сини Федора Панкрат'єва відступили маєтність «полюбовно», імовірно, за компенсацію³⁴.

Наведений приклад тогочасної судової справи цікавий тим, що висвітлює імена адвокатів та показує методи і засоби, використані адвокатами двох сторін у процесі. Крім того, цей спір цікавий і тим, що адвокатом позивача Панкрат'єва був канцелярист Харківської полкової канцелярії Семен Антонов. Беручи загалом, канцеляристи виступали в ролі судових представників дуже часто. Наприклад, під час судових розглядів 1740-х рр. в Охтирській полковій канцелярії адвокатські дії здійснювали канцелярський писар Іван Кардашев³⁵, канцелярські писці Павло Яготинець³⁶ і Петро Перебийніс³⁷, причому останній 1745 р. працював у Охтирській кріпосній конторі й обороняв клієнтів одразу у двох справах³⁸.

Згаданий Іван Кардашев 1749 р. захищав котелевського сотника Івана Матюшинського від звинувачень, висунутих підлеглим козаком Іваном Гнилосиром у побитті його дружини і батька³⁹. У двох процесах

³¹ ПСЗ. — Т. 1. — С. 82—84.

³² Там само. — С. 86.

³³ Там само. — Арк. 79—79 зв.

³⁴ Там само. — Арк. 104—104 зв.

³⁵ Там само. — Ф. 1721. — Оп. 1. — Спр. 52. — 62 арк.

³⁶ Там само. — Спр. 32. — 84 арк. Див. також: Шиманов А. Деятели Слободской Украины прошлого века // Киевская старина. — 1891. — № 6. — С. 423—445.

³⁷ ЦДІАК України. — Ф. 1721. — Оп. 1. — Спр. 139. — Арк. 51; Спр. 56. — 27 арк.

³⁸ Там само. — Спр. 139. — Арк. 41, 45, 51.

³⁹ Там само. — Спр. 52. — 62 арк.

на стороні позивача в тій же Охтирській полковій канцелярії у 1763—1764 рр. виступав боровенський сотенний писар Григорій Сумський. У спорі за спадок між братами Семеном і Андрієм Смаковськими, представниками впливової старшинської родини, Григорій захищав інтереси першого⁴⁰. Однак через нехіть самих Смаковських до активних дій адвокат виявився не при справі: клієнт не лише не давав йому кошти на судові витрати, але й позабирав усі документи до себе додому в Котельву, і в листопаді 1765 р. брати залагодили спір. А в справі управителя Розумовських Івана Водяницького проти краснокутівських козаків Михайла Лучиса, Марка Яковенка і Стапана Рарога в порубанні лісу й побитті лісників Сумський знехтував адвокатськими обов'язками: «Понеже-де усмотрено им, Водяницким, что оной Сумской по тому делу никакова хождения и старательства не имеет, для того оно й Водяницкой до окончания того дела поверел он хождение иметь и в суде бить Ахтырскому жителю писарю Захару Бойкову»⁴¹.

Особливо активно повірені зі штату полкових канцелярій діяли у цивільно-правових відносинах. Їх уповноважували підписувати й вносити до кріпосних книг купчі, закладні, заповіти. Так, 1763 р. канцелярист Іван Пашенко підписався замість двірчанської поміщиці Ксенії Абазі на її тестаменті і забрав оригінал документа після того, як наглядач Харківської кріпосної контори Андрій Сидоренко вніс його до кріпосних книг⁴². Тоді ж він опікувався оформленням купчих своєї дружини Марії, козака Піддубного і сотника Григорія Черноглазова⁴³. А згаданий Сидоренко 1764 р. оформляв купчу валуйського однодворця Федора Прокопова на продану графу Петрові Девієру землю⁴⁴.

Поруч зі служителями маєтків і канцелярськими службовцями, адвокатами часом були родичі, напри-

клад, у родині харківських й ізюмських полковників Квіток. Зі збережених уривків хроніки, яку Квітки вели у XVIII ст., дізнаємося, що 1754 р. полковниця вдова Параска Андріївна Квітка, уроджена Горленко, хотіла відправити свого сина підпрапорного Григорія Івановича в Москву до князя Микити Трубецького. Метою поїздки було поклопотатися про повернення князем захопленого у Квіток села Артемівки. Однак слобідський бригадир Василь Капніст підпрапорного не відпустив, і довелося їхати молодшому сину Івану в супроводі вчителя⁴⁵. У 1760 р. наймолодший із синів Параски Олександр, на той час вахмістр Орловського ландміліцького полку, подав чолобитну до Харківської полкової канцелярії з проханням розслідувати пограбування невідомо ким 60 уліїв бджіл з погребів в маєтку матері⁴⁶. За кілька місяців Олександр, уже прапорщик Козловського полку, подав другу чолобитну, бо стався новий напад, до якого був причетний майор Юрій Куликовський із сином Дмитром⁴⁷.

Поодинокими є згадки про повірених із середовища духовництва і купців. Так, 1761 р. священник села Кириківки Охтирського полку Марко Животовський повірив писарю духовного правління Федору Яковлеву відстоювати його інтереси у спорі за ліс і поле з мешканцем села Полкової Микитівки Сергієм Турчином⁴⁸. У 1764 р. секретар Белгородської духовної консисторії Іван Данилевський просив настоятеля харківського Архангельського храму отця Івана оформити купчу на двір поблизу Харківського колегіуму, який продавала Варвара Авксентьєва⁴⁹. У тому ж році у Харківській кріпосній конторі було оформлено закладну на 600 крб із млином на р. Сіверському Донці як заставу. Від імені боргодавця ізюмського полкового осавула Федора Богуславського угоду укладав Іван Іванович Милованов, а позичальника прапорщика

⁴⁰ Там само. — Спр. 96. — 94 арк.

⁴¹ Там само. — Спр. 215. — Т. 1. — Арк. 180.

⁴² Там само. — Ф. 1725. — Оп. 1. — Спр. 1016. — Арк. 2—3 зв.; Спр. 1017. — Арк. 4—4 зв.

⁴³ Там само. — Спр. 1016. — Арк. 2; Спр. 1018. — Арк. 6—6 зв., 54.

⁴⁴ Там само. — Спр. 1033. — Арк. 13.

⁴⁵ Извлечение преосв. Филарета Харьковского из фамильных записок Квиток / Предисл. Д. И. Багалея // Харьковский сборник. — 1888. — Вып. 2. — С. 194.

⁴⁶ ЦДІАК України. — Ф. 1725. — Оп. 1. — Спр. 196. — Арк. 17—17 зв.

⁴⁷ Там само. — Арк. 31—32.

⁴⁸ Там само. — Ф. 1721. — Оп. 1. — Спр. 80. — 11 арк.

⁴⁹ Там само. — Ф. 1725. — Оп. 1. — Спр. 1019. — Арк. 4.

ландмілицького Єфремівського полку Василя Мило-
радовича представляв белгородський купець Яків
Воронезький⁵⁰.

* * *

Таким чином, опрацьовані на сьогодні джерела
дають змогу простежити становлення адвокатури
на Слобожанщині з 1720-х рр. На середину XVIII ст.
участь адвокатів у процесах, які відбувалися в Слобід-
ських полкових канцеляріях, стала справою буденною.
Попри неодноразові трансформації органів влади
і суду в наступні десятиліття, попит на адвокатський
супровід як у судових справах, так і в цивільно-пра-
вових відносинах мав сталий характер.

Адвокатів найчастіше називали «повіреними», хоча
ближче до кінця XVIII ст. вжиток увійшла дефініція
«уповноважений». Основними соціальними групами,
зайнятими адвокатською діяльністю, були служителі
маєтків і канцелярські службовці. Часто інтереси сто-
рін обороняли родичі, особливо коли йшлося про ов-
довілих жінок. Рідше зустрічаємо згадки про духовних
осіб, військових, купців і міщан.

Очевидною є тогочасна поєднаність адвокатури як
такої із ширшою юридичною практикою і представни-
цтвом за довіреністю в різних сферах. Усі ці послуги
регулювалися тими самими документами — «вірчими
чолобитними», «вірчими листами» або «довіреностя-
ми», котрі давали повноваження діяти як у судових
процесах, так і в цивільно-правовій площині від іме-
ні клієнта. Адвокати могли представляти інтереси як

окремого індивіда, так і групи з боку позивача або від-
повідача.

Адвокатська діяльність мала виразно практичне
спрямування. Ніхто з адвокатів не мав спеціальної
освіти, яка б дозволяла їм бути компетентними в ца-
рині юриспруденції. Однак відповідні знання й навич-
ки набувалися саме під час практичної роботи. Якою
мірою йшлося про здоровий глузд, логічне мислення,
грамотність, талант до красномовства і письма. Саме
ці якості давали можливість стати адвокатом тоді, коли
ні формальної освіти, ні корпоративних вимог до цьо-
го фаху в досліджуваному регіоні й Російській імперії
загалом не існувало.

Виходячи із засад практичного досвіду та наявності
певного освітнього рівня найбільш підготовленими
адвокатами в сучасному розумінні були канцелярські
службовці. Адже знання, набуті під час виконання своєї
основної «роботи» — реєстрації вхідної і вихідної до-
кументації, написання протоколів, ордерів, рапортів,
чолобитних і відомостей, копіювання законодавчих
актів, вони застосовували, обстоюючи інтереси клі-
єнтів. До того ж вся проваджувана ними діяльність
відбувалася у тих самих судово-адміністративних
установах, хоча у разі потреби, зокрема апеляції, за-
чіпала й інші інституції. Для канцеляристів адвокату-
ра не було вторгненням у іншу професійну сферу (як
для військових чи духовництва), а прямо продовжувала
їхні повсякденні заняття, навіть коли вони вже не обій-
мали відповідних урядів.

⁵⁰ Там само. — Спр. 1018. — Арк. 14—14 зв.